

OCENE IN POROČILA

Georges Jean, **Pisava: spomin človeštva**. Ljubljana : DZS, 1994. 224 strani. (Zbirka Mejniki).

Konec leta 1994 je izdala DZS prvo serijo knjig v novi zbirki »Mejniki«. Naslovi so veliko obetali, saj naj bi knjižice pokrile mnoga področja, o katerih doslej v slovenščini nismo imeli še nič napisanega. Poleg tega pa jih odlikuje za slovensko knjigo še nenavadno nizka cena.

Med naslovi smo dobili tudi delo o zgodovini pisave Georgesja Jeana, plodovitega pesnika, pisatelja in publicista, ki je bil med leti 1967 in 1981 profesor lingvistike in semiologije na univerzi v Mainz (v publikacije je napačno zapisano »Mainu«). Avtor nas pelje skozi zgodovino pisave od njenih začetkov pa do prvih tiskanih knjig. Začne s tehniko klinopisa, v kateri so napisani prvi piktogrami in ideogrami v zibelki civilizacije, v Mezopotamiji. Egipt je razvil drugačno pisavo in sicer hieroglif, tudi osnova za pisanje tu niso bile glinene tablice, temveč prevladujejo papirusni zvitki. Pove tudi, da so imeli pisarji v teh zgodnjih civilizacijah posebno mesto, dotakne se začetkov pisave na Kitajskem, ki pa je bila dokončno izoblikovana že sredi 2. tisočletja pr.n.št. Revolucijo predstavlja izum črkopisa – torej en glas en znak. Začetki tega so pri Feničanih in Aramejcih, ki so živeli na področju današnje Sirije, vendar do grške pisave, kjer so začeli poleg soglasnikov zapisovati tudi samoglasnike, ne moremo govoriti o popolni črkovni pisavi. Grki so svojo civilizacijo razširili na domala vse Sredozemlje, tako se je razširila tudi pisava. V Italiji pa se je iz nje razvila latinica. S širitvijo Rimskega imperija se je po Evropi širila tudi latinica. V srednjem veku pa je bila pisava, pisanje in prepisovanje dolga stoletja monopol prepisovalcev, večinoma menihov, ki so delovali v samostanskih skriptorijih. Rokopise so umetelno okraševali iluminatorji. Nov trenutek nastopi z ustanovitvijo univerz, kjer študentje potrebujejo skripta – torej začno delovati cehi prepisovalcev ob teh ustanovah. Velika sprememba nastane v 15. stoletju, ko je natisnjena prva knjiga. Razvoja pisave s tem še ni konec, le širjenje tiska je hitrejšo, ljudje so bolj informirani, predvsem od 17. stoletja dalje, ko nastanejo prvi časopisi.

V zadnjih dveh poglavjih govori avtor o razreševalcih, ki jim je uspelo razvozlati stare pisave, nekatere – npr. etruščanska – pa še čakajo na to. Končno pa spregovori tudi o dokumentih, ki so bili napisani od najstarejših časov do danes. Obravnava pisanje raznih simbolov – črkovnih zapisov, not in kaligrafije, ki ima posebno mesto v zahodni in vzhodni civilizaciji.

Zavedam se, da je težko ocenjevati delo, če ne poznaš originalnega teksta, saj za mnoge pomanjkljivosti, ki jih bom navedla, ne morem presoditi, ali so le prevajalski spodrsaljaji (teh je kar precej) ali pa jih je zakrivil že avtor. Tem bolj bi bilo pomembno, da bi bilo takih napak čim manj, saj je knjiga prenatrana s podatki do te mere, da tekst zgublja na preglednosti; brati jo od prve do zadnje strani je kar naporno. Verjetno bo svoj namen izpolnila predvsem kot priročnik – to tem bolj, ker imamo dodan izčrpen abecedni seznam pojmov, ki se v njej pojavljajo. Med nerodnimi formulacijami naj opozorim na nekatere, npr. str. 27: »prava pisava: najprej zato, ker skoraj v celoti upošteva govorni jezik, jezik, ki ga je bilo mogoče zopet rekonstruirati, če se je ohranil do današnjih dni kot koptščina« (?), na str. 64: »Y je bil dodan latinskemu črkopisu v 1. stol.pr.n.št.« – Y se v latinščini uporablja le kot izjema pri pisavi tujih, predvsem zemljepisnih imen – npr. Babylon. Na isti strani: »Rimljani so uporabljali velike črke na kamnu, male pa na drugih pisnih podlagah, papirusu ali voščenih tablicah« – prave male črke – semiunciale se začno šele v 5. stol.

Očitni prevajalski spodrsaljaji so pa npr. taki: str. 85 – ob sliki piše »peresnik« namesto peresnica, str. 93 »tiskalnica« namesto tiskarna, str. 175 – »1154 zgrajena v Španiji prva tovarna« namesto delavnica oz. še bolj papirni mlin. Najhujša napaka pa je nastala pri »Bibliografiji«, kjer so prevedeni tudi naslovi tujih del. Zagnan bralec, ki bo želel o obravnavani tematiki izvedeti več, bo namreč v knjižnicah zaman iskal dela kot so npr. Abelaneta »Znaki brez besed«, Hachette 1986 ali pa Chenga »Kitajska poetična pisava«, Seuil 1984 pa »Iz svinca, črnila in svetlobe«, 1982 itd. Smotno pa bi bilo npr. ob Epu o Gilgamešu zapisati, da ga je leta 1978 v slovenščini izdala Mladinska knjiga kot 5. zv. zbirke »Sivi Kondor«, ne pa citirati založbe »Berg International«.

Naj se ob koncu vprašamo, ali je bilo predloženo besedilo najustreznejše, kar so nam založniki lahko ponudili o zgodovini pisave. Žal moramo ugotoviti, da ni tako. Bolj bi si želeli dobiti ponatis knjige slovenskega avtorja Jara Dolarja »Spomin človeštva«, ki ga že dolgo ni na trgu. Ustreznjša, a res da skromnejša po obsegu in podatkih, a mnogo bolj sistematična je knjiga »Writing«, ki jo je leta 1993 napisala Karen Brookfield, vodja izobraževalne službe v British Library. Izšla je v popularni seriji »Eyewitness guides«, ki jo že leta prevaja Pomurska založba kot »Svet okrog nas« in smo v njej dobili že serijo popularnih, a visoko strokovnih del. Z angleškega področja naj naštejemo še knjižico avtorja Christopherja de Hamela, ki jo je izdal Britanski muzej »Scriber and illuminators«, o tej tematiki je sicer nedavno napisala odlično delo v slovenščini Nataša Golob »Srednjeveški rokopisi; Stavbarnice«. Med francoskimi

predlogami pa bi lahko izbrali tudi delo François Dupuigreneta Desroussillesa »Regards sur le livre: art histoire technique«, Editions du Sorbier – Bibliothèque Nationale, Paris 1992.

Ob koncu pa se nam zastavlja še eno vprašanje, zakaj so ovitek knjige Georgesa Jeana opremili z napisom »Arheologija«, saj so v njej obravnavana predvsem zgodovinska obdobja. Razlaga za to pa bi bila lahko le ena, ki pa verjetno ni botrovala temu napisu. Tako gledanje na knjigo, ne z vsebinskega, ampak predvsem z materialnega stališča – pisava v njej, papir, vezava, ilustracije – se v strokovni literaturi včasih poimenuje »arheologija knjige«.

Anja Dular

Dušan Kos, **Pismo, pisava, pisar**. Prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1995, 248 strani, 19 prilog. (Gradivo in razprave ; 14)

Dovolite, da se v tem trenutku najprej spomnim spoštovanega gospoda profesorja, akademika dr. Boga Grafenauerja, ki bi bil knjige, ki jo danes predstavljamo, nedvomno zelo vesel, pa žal ni več dočakal njenega izida.

Pisna bera na področju zgodovinskih pomožnih ved v slovenskem jeziku je žal še vedno zelo skromna. Zato smo še kako veseli najnovejše knjige kolega Dušana Kosa z naslovom *Pismo, pisava, pisar* in podnaslovom *Prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300*.

Namen svojega dela ter omejitve, ki si jih je pri pisanju določil, je avtor podrobno predstavil v Prologu (5–6). Svoje delo je posvetil **srednjeveški listini**, za katero pravi, da je »izjemen vir o kulturnih razmerah v določeni družbi, poslovnih in pisnih navadah, aplikaciji običajnih in kodificiranih prav v vsakdanjem poslovanju, značaju, mentaliteti in izobrazbi konkretnih pisarjev in avtorjev (!), organizaciji javne pismenosti, prepletanju različnih kulturnih tokov, vplivu socialne razdeljenosti vrhnjih slojev družbe na zapisovanje pravnih dejanj, različnosti takšnih dejanj nasploh, pa tudi estetskih pogledih na zapis in pisavo. Ali drugače, listina je za medievista eden najsijajnejših pisnih virov« (5).

Svoje delo je Dušan Kos posvetil **kranjskim** srednjeveškim listinam, ker je – zopet navajam avtorja iz njegovega Prologa – »nekdanja Kranjska ena redkih dežel v vzhodnoalpskem, oziroma srednje- in zahodnoevropskem prostoru, ki nima ne analitičnih, ne sintetičnih raziskav srednjeveških listin« (5). Avtor je torej na tem področju oral ledino, kar daje njegovemu delu poseben čar in seveda izjemno vrednost. Ker se je ozemlje Kranjske v preteklosti večkrat spreminjalo, se je Dušan Kos omejil na deželo v njenih modernih novoveških mejah.

Avtor v svojem delu ne obravnava vseh srednjeveških kranjskih listin. Časovno omejitev **do leta 1300** utemeljuje z dejstvom, da je »po letu 1300 prišlo do prave eksplozije pismenstva«, ki ga v takšnem analitičnem delu praktično ni mogoče obvladati v celoti.

Ko človek podrobneje pogleda vsebinsko zasnovo Kosove knjige, z veseljem ugotovi, da ne gre zgolj za suhoparno znanstveno razpravo, ampak za delo, ki je kljub zgoraj navedenim omejitvam zasnovano kot temeljno delo s področja diplomatike. To je knjiga, po kateri bodo s pridom segli vsi, ki jih ta tematika zanima. Predvsem pa bo dobrodošel priročnik študentom zgodovine in arhivistike.

Knjiga je razdeljena na pet poglavij in sicer govori **prvo poglavje o značaju kranjskih privatnih listin in pravnih dejanj v luči zgodovinskih in pravnih razmer** (7–14). V tem poglavju poda avtor definicijo privatnih listin, opozori na njihove posebnosti na Kranjskem, seznanj nas z njihovimi medsebojnimi razlikami, s terminologijo, ki jo uporabljajo, ter s historičnim in socialnim okvirjem, v katerem so listine na Kranjskem nastajale. V nadaljevanju prvega poglavja nato podrobno analizira vsebinske oblike listin. V tem delu je polno izredno dragocenih podatkov in podrobnosti, ki osvetljujejo slovensko preteklost v srednjem veku do leta 1300. Ob teh, na videz skopih podatkih, začitimo živahen utrip verskega in cerkvenega, socialnega in družbenega, gospodarskega in političnega življenja srednjeveškega človeka na današnjem slovenskem ozemlju. Seznanimo se s pravno odvisnostjo naših prednikov do civilnih in cerkvenih oblastvenih struktur, z njegovo zaščito in tudi pregonom. Poglavje zaključuje avtorjeva analiza o jeziku listin in o prehodu z, v srednjem veku splošno uveljavljene latinščine, na živi – zaradi tujih oblastnikov tudi v naših krajih – nemški jezik.

Drugo poglavje spregovori o **prostoru in času**, v katerem so bile kranjske listine izdane (45–70). Dušan Kos najprej podrobneje spregovori o krajih, kjer so bila izvršena tista pravna dejanja, katerih pričča in spomin so ohranjene listine. Nato se ustavi ob problemu datiranja listin, ki nemalokrat predstavljajo resen problem za njihovega bralca. V tej zvezi je zelo koristen »koledar praznikov«, ki ga je Kos sestavil na podlagi opisne datacije v kranjskih listinah do leta 1300. Ti dve strani Kosovega priročnika (69–70) bi si morali vsi, ki delamo z listinami, kratko malo vlepiti kot neobhodne pripomoček v Grotefendov Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit.

Tretje in četrto poglavje Kosove knjige pa imata na nek način značaj učbenika. V **tretjem poglavju** Dušan Kos podrobneje spregovori o **zunanjih značilnostih listin** (71–90), spregovori nam o pisnem materialu listin, o pisavi, ki se pojavi na teh listinah in o njihovem pečatenju. Poglavje zaključuje z dragocenimi podatki o noticah na hrbtni strani listine, ki med drugim pričajo tudi o sistemu arhiviranja srednjeveških listin pri nas.